

פרויקט דמוקרטיה: נאבקים על כללי המשחק

פרק רביעי: חופש הביטוי, המחאה והפעילות הפוליטית

חופש הביטוי הוא זכות אדם בסיסית ומרכיב חיוני בקיומו של משטר דמוקרטי. הוא שמאפשר לאזרחי המדינה להחליף ביניהם דעות ומידע, למחות נגד עוולות, להשפיע על השיח הציבורי ולבקר את השלטון על מעשיו. ככזה, הוא תנאי הכרחי להשתתפות פוליטית אזרחית מושכלת ואפקטיבית. הגבלה של חופש הביטוי היא פגיעה בחיים הדמוקרטיים ואף מנוגדת לעקרונות היסוד של המשטר הדמוקרטי – משטר שבבסיסו השאיפה שההגבלות המוטלות על הפרט, ובייחוד על זכויות היסוד שלו, לא יחרגו מהמינימום ההכרחי.

ההגנה על חופש הביטוי חיונית במיוחד בתחום זכויות האדם של קבוצות מיעוט. קבוצות אלה סובלות על פי רוב מהשפעה פוליטית קטנה ומקדור נגישות למוקדי כוח, ולכן זירת הביטוי הציבורית היא המקום העיקרי שבו הן יכולות להשמיע את עמדותיהן, למחות ולהשפיע.

בסדרה ארוכה והחלטית של פסיקות הגן בית המשפט העליון בישראל על חופש הביטוי, "ציפור נפשה של הדמוקרטיה". בפסיקות עקרוניות אלה הדגישו השופטים פעם אחר פעם כי מבחנו האמיתי של חופש הביטוי הוא לא בהגנה על אמירות מקובלות – שממילא אין מי שמבקש לפגוע בהן – אלא דווקא בהגנה על אמירות מקוממות, קיצוניות וחריונות.

בשנתיים האחרונות היינו עדים להתגברות האיומים על חופש הביטוי ועל החירויות שנגזרות ממנו: הזכות להפגין, חופש העיתונות, החופש האקדמי וחופש הפעילות הפוליטית. על חלק מהאיומים הללו עמדנו בפרקים הקודמים של הדוח:

- [פגיעה בחופש האקדמי](#), הבאה לידי ביטוי בין השאר, במתקפה על מרצים ועל אנשי חינוך שמבקרים את מדיניות מדינת ישראל; בפעולות נגד סטודנטים שביקשו להפגין בקמפוסים שהם לומדים בהם; ובמערכה נמרצת, בתמיכת חברי כנסת, שמטרתה להכתיב לאנשי אקדמיה עמדות שנתפשות כ"ציוניות" יותר.
- [הגבלת זכותם של אזרחי ישראל הערבים לבטא את זהותם](#), הן כאזרחים שווי זכויות, וביתר שאת בתור [מיעוט](#) מולדת: החל באיסור ללמד את אירועי הנכבה ובהעלמת השפה הערבית מן המרחב הציבורי, דרך פגיעות חוזרות ונשנות בזכות ההפגנה והמחאה של האזרחים הערבים, וכלה [בדה-לגיטימציה](#) של נבחרי הציבור הערבים.

• [הצעות חוק](#) המבקשות להגביל את חופש הביטוי. בהן: [הרחבת האיסור על הסתה, איסור הטלת חרם וחיוב יוצרי סרטים ב"הצהרת נאמנות"](#) כתנאי לקבלת מימון ציבורי. שתי הצעות חוק נוספות קשורות להגבלת חופש הפעולה של ארגוני זכויות אדם, ונחזור אליהן בהמשך הפרק.

העובדה שחופש הביטוי שב ועלה בפרקים השונים של דוח זה ממחישה הן את מרכזיותה של זכות יסוד זו לדמוקרטיה, והן את היקף האיומים שמולם היא עומדת. בפרק שלפניכם נתייחס לעוד כמה היבטים מדאיגים של הפגיעה בחופש הביטוי: הגבלת הפגנות והתנכלות למפגינים; הגבלת הפגנות בשטחים הכבושים; פגיעה בחופש העיתונות; התנכלות לפעילים פוליטיים ולמותחי ביקורת; פגיעה בחופש הביטוי של אמנים; ודה-לגיטימציה של ארגוני זכויות אדם.

הגבלת הפגנות והתנכלות למפגינים

"הזכות לאסיפה, להפגנה, לתהלוכה ולהבעת דעה הן זכויות יסוד [...] אין די בחשש שאחרים המתנגדים להתקהלות ולמטרתה עלולים להפר את שלום הציבור כדי להפוך את ההתקהלות לבלתי חוקית. ההפך הוא הנכון – לאור היות הזכות לאסיפה ולהבעת דעה זכות יסוד, על המשטרה להגן על המתקהלים מפני אותם אחרים ולא להכריז על ההתקהלות כבלתי חוקית בשל אותו חשש מאחרים".

השופט גד ארנברג בהחלטה מיום 28.1.10 בעניין מעצר מפגינים בשיח ג'ראח, ב"ש (שלום י-ם) 3781/10 [מדינת ישראל נ' ברק](#)

במשטר דמוקרטי החירות להביע – במילים ובמעשים – עמדות שונות ומגוונות היא תנאי הכרחי ליצירת שיח ענייני ורציונלי על הסוגיות שמטרידות את אזרחי המדינה. בתוך כך, הפגנות מאפשרות לאזרחים להשמיע את דעתם ולהשפיע על מקבלי ההחלטות ועל אזרחים אחרים. בפרט, חופש ההפגנה מאפשר לקבוצות מוחלשות בחברה, שעל פי רוב לא נהנות מנגישות לאמצעי התקשורת ולמוקדי הכוח השלטוניים, להשמיע את קולן. הפגנות הן גם כלי ל"שחרור קיטור" בצורה מבוקרת ודמוקרטית, ולמניעת תיעול המחאה לאפיקים לא חוקיים ואף אלימים.

כל הדברים הללו חשובים באופן מיוחד במדינה מרובת שסעים כמו מדינת ישראל, שהחברה בה מגוונת מבחינה חברתית, כלכלית ופוליטית, ושלאזרחיה צורך חזק להתבטא ביחס לסוגיות המשמעותיות שמעצבות את חייהם.

מהזכות לחופש הביטוי צומחת חובתה של המדינה לאפשר לאזרחים לממש את זכותם זו. אולם במקרים רבים, במקום למלא את תפקידן החשוב בשמירה על חופש המחאה ובהבטחת מימושן, הרשויות מסכלות פעילות אזרחית לגיטימית, תוך כדי הרתעת אלה הנוטלים בה חלק.

הפגיעה בחופש ההפגנה מתרחשת במגוון של צורות: מניעת ההפגנה מראש; פיזור הפגנות חוקיות; שימוש בכוח כלפי המפגינים; ונקיטת צעדים נגד מי שמימשו את זכותם להפגין. כל אלה גם מביאים, בצד הפגיעה בחופש הביטוי של המפגינים עצמם, ליצירת "אפקט מצנן" שיש בו כדי להרתיע מפגינים פוטנציאליים.

1. לפני ההפגנה: כך מונעים ההפגנה

א. לא מאשרים להפגין

באחד המקרים הבולטים מהתקופה האחרונה [סירבה המשטרה לאפשר תהלוכה של פעילי ימין](#) באום אלפחם. המשטרה ביקשה למנוע את קיום ההפגנה בשל הצורך להקצות לאבטחת התהלוכה מאות רבות של שוטרים, ובעיקר בשל החשש מפני התפתחות של אלימות במקום. מארגני התהלוכה פנו לבג"ץ, וזה [אישר](#) את קיום [ההפגנה](#). אין ספק שהתהלוכה נועדה ליצור פרובוקציה מקוממת – אלא שבמשטר דמוקרטי מותר לעורר פרובוקציות. [מבחנו של חופש הביטוי](#) הוא בדיוק במקרים של ביטויים קיצוניים ומרגיזים, ותפקיד המשטרה הוא לאפשר את קיום ההפגנה ולאבטח את האירוע, כל עוד אין אינדיקציות ברורות וודאיות לכך שתרחש אלימות.

מקרה אחר הוא המצעד החילוני שתוכנן להתקיים בנובמבר בבני ברק במחאה על מה שמכונה ["חוק האברכים"](#). במקרה זה [החליטה](#) המשטרה שלא לאשר את מסלול הצעדה המתוכנן, בשל החשש מהתפרצות מהומות וכן בגלל מה שתואר כעלות הגבוהה של הבאת השוטרים. המשטרה הציעה למארגני הצעדה תואי חלופי, שיעבור בקצה העיר. טרם התקבלה החלטה סופית בנושא ולפי שעה ההפגנה נדחתה.

חשוב להדגיש כי אין למנוע הפגנה בשל חשש מפני תגובה אלימה מצד אלה המתנגדים לקיומה. להפך – תפקידה של המשטרה הוא להגן על המפגינים מפני המתנגדים ולאפשר להם להתבטא, שהרי מניעת ההפגנה היא כניעה בדיוק למה שהמתנגדים מבקשים להשיג – צמצום חופש הביטוי של הצד השני.

גם בשכונת שייח ג'ראח שבירושלים המזרחית, שמזה למעלה משנה מתקיימות בה הפגנות שבועיות במחאה על פינוי חלק מתושבי השכונה מבתיהם לטובת התנחלות יהודית, ניסתה המשטרה לאסור על קיום האירועים. כך לדוגמה, [מנעה](#) המשטרה מן המפגינים במקום להיכנס לתוך מתחם קבר שמעון הצדיק, אף שלטענת המשתתפים בהפגנה בית המשפט אישר להם להגיע למקום. דוגמאות נוספות לניסיונות למנוע את זכות המחאה הם: [ביטול עצרת](#) למען גלעד שליט על-ידי עיריית אור-יהודה, משום ש"העצרת הייתה עתידה לשאת אופי פוליטי, הגובל בהשמצת ראש הממשלה ומדיניותו"; פעילות לזכויות נשים שנאלצו [לעתור לבג"ץ](#) כדי לממש את זכותן להפגין במאה שערים; ו[דרישתה](#) של עיריית ירושלים לפנות את אוהל המחאה שהוקם על-ידי תושבי הכפר סילוואן שבירושלים המזרחית. בית המשפט הורה לדחות בשנה את הריסת המקום, אולם העירייה שבה ופנתה לבית המשפט בבקשה לממש את ההריסה לאלתר. מקרה אחר הוא זה של [ורד לב](#), שביקשה למחות נגד חוק ההתיישנות על גילוי עריות. לאחר כחודש וחצי שבו שהתה לב באוהל מחאה שהקימה בגן הוורדים שמול הכנסת, סירבה המשטרה לאפשר לה להמשיך וללון באוהל המחאה, על אף שהצטיידה באישורים הנדרשים מהעירייה, ועל אף שהעירייה אינה אוסרת על לינה במקום.

ב. חסימת המפגינים

שיטה אחרת שהמשטרה משתמשת בה כדי לסכל את חופש הביטוי היא חסימת המפגינים שעושים את דרכם להפגנה, במטרה לצמצם את כמות האנשים במקום. כך, הוצבו בכבישי צפון הארץ במרץ 2010 מחסומים, שנועדו [למנוע](#) ממתפללים מוסלמים להגיע לירושלים, על רקע סדרה של הפגנות שהתקיימו בבירה. במקרה זה הפגיעה כפולה ואף משולשת, כיוון שיחד עם חופש ההפגנה נפגעו גם חופש הפולחן וחופש התנועה של המתפללים.

מקרה אחר נועד למנוע את הפגנות החרדים נגד מה שנתפס על-ידם כחילול קברים יהודיים במהלך בניית האגף החדש של בית החולים ברזילי באשקלון. על רקע הצהרות של נציגי הציבור החרדי, ולפיהן יגיעו המונים לאתר החפירות, הציבה המשטרה [מחסומים בכניסה לעיר אשקלון](#). בשני המקרים, במקום להיערך למחאה ואף לאפשרות של הפרות סדר, בחרה המשטרה לנקוט ענישה קולקטיבית נגד ציבור שלם. מעבר לפגיעה בחופש הביטוי, זוהי התנהלות מפלה הפוגעת בחופש התנועה של אזרחים תמימים, שכל חטאם הוא היותם בעלי חזות מוסלמית או חרדית.

ג. רוצים להפגין? קודם תשלמו

צורה מרגיזה של פגיעה בחופש ההפגנה היא הדרישה לשלם תמורת השטח שמשמש את האירוע. ביוני השנה התפרסם כי עיריית תל-אביב [גובה כסף](#) מארגונים המבקשים לקיים הפגנות ועצרות בכיכר רבין – אחד ממוקדי ההפגנה המרכזיים בישראל – כשהתעריף נקבע על-פי מספר האנשים המשתתפים באירוע. כך לדוגמה [הותנה קיום](#) הפגנה למען לגליזציה של סמים קלים בתשלום של 16 אלף שקלים לעירייה.

באוקטובר השנה הגיע הנושא לפתחו של בית המשפט העליון, בערעור של התנועה לאיכות השלטון וחבר מועצת העיר תל-אביב יואב גולדרינג. בית המשפט טרם פסק בסוגיה, אך בעת הדיון [צינו](#) [שופטי העליון](#) כי התשלום שגובה העירייה מנופח ופוגע ביכולת לממש את הזכות לביטוי.

הסכנה שבהתניית מימוש חופש הביטוי בתשלום היא כמובן הפיכתו מזכות יסוד לפריבילגיה שיוכל לממש רק מי שיש לו משאבים כלכליים. נחזור ונזכיר כי חופש ההפגנה חיוני במיוחד עבור קבוצות שנעדרות גישה לאמצעי התקשורת או למוקדי ההשפעה, וכיכר העיר היא אולי המקום היחיד העומד לרשותן כדי להשמיע בו את קולן.

ד. אל תפריעו למנוחתם של אנשי הציבור

במאי 2009 עברה בקריאה ראשונה [הצעת חוק של הממשלה](#), שנועדה לאפשר למשטרה למנוע קיום הפגנות מול בתיהם של נבחרי ציבור. עם פרסומה, נתקלה ההצעה ב[התנגדות](#) מכל קצות הקשת הפוליטית, ואין זה פלא: שהרי האפקטיביות של הפגנה מושפעת בין השאר ממיקומה. נבחרי הציבור ושכניהם זכאים לשקט במקום מגוריהם, אולם זכותם של האזרחים לבטא את עמדותיהם ולהפגין ישירות מול אותם הנבחרים גוברת על כך.

אף שהחוק טרם עבר, משטרת ישראל כבר מיישמת אותו הלכה למעשה. כך לדוגמה [אסרה](#) משטרת מחוז ש"י על פעילי ימין לקיים הפגנות ביישובים שפקחים של המינהל האזרחי מתגוררים בהם, גם אם ההפגנה לא נערכת מול בתי הפקחים. האיסור הסתמך על הנחיית היועץ

המשפטי לממשלה, ולפיה אין להתיר קיום אספה ליד מגוריו של עובד ציבור, לרבות בתחום היישוב שהוא מתגורר בו. במקרה אחר החליט מפקד מרחב שרון במשטרה [לבטל את האישור](#) שניתן על-ידי משטרת פתח-תקווה להפגנה של פעילי ימין מול ביתו של הפצ"ר האלוף אביחי מנדלבליט. לאחרונה נאלצו [פעילי ימין לעתור לבג"ץ](#) כדי להפגין מול בתיהם של השרים אלי ישי ואריאל אטיאס במחאה על הקפאת הבנייה בהתנחלויות. יש לציין כי באוגוסט האחרון פורסם שהיועץ המשפטי לממשלה החליט [לבטל את האיסור הגורף על קיום הפגנות ביישובים שבהם מתגוררים אישי ציבור](#) ולאפשר למשטרה שיקול דעת בנושא. יחד עם זאת לא בוטל האיסור הגורף והפסול להפגין מול בתיהם של אישי ציבור, וההנחיה אף אינה מבחינה בין עובדי ציבור לבין נבחרי ציבור.

2. תוך כדי ההפגנה: פיזור בכוח ומעצרים

פעמים רבות, משכבר יצאה הפגנה לדרכה, המשטרה מפזרת אותה תוך כדי שהיא הפעלת אלימות כלפי המשתתפים. חובתה של המשטרה לשמור על הסדר הציבורי, אך פעולה זו צריכה להיעשות בצורה מידתית ותוך כיבוד זכותם הבסיסית של המפגינים להשמיע את דעתם. בשנים האחרונות ניכר שזה אינו המצב ואנשי כוחות הביטחון מפעילים כוח מוגזם כלפי מפגינים, גם כשהם אינם מהווים סכנה לשלום הציבור. הפרשנות המרחיבה והשגויה שהמשטרה נותנת לחובתה למנוע הפרות סדר, מביאה אותה לחריגה מסמכויותיה החוקיות – ובכך לשבירת כללי המשחק הדמוקרטי.

אחד האתרים המרכזיים שאלימות זו מתרחשת בו, הוא שכונת שיח ג'ראח בירושלים המזרחית וההפגנות שמתקיימות בה מדי שבוע. בדצמבר 2009, בניגוד לחמשת החודשים שקדמו למועד זה, החלה משטרת מחוז ירושלים לפעול בקשיחות רבה כדי [לדכא את פעולות המחאה בשכונה](#): לא ניתנו לפעילים אישורים לצעדה ממרכז העיר לשיח ג'ראח, משמרות המחאה שהוקמו בשכונה פוזרו בכוח מופרז, למרות שלא נדרש רישיון לקיומן, ובוצעו עשרות מעצרים. באחת ההפגנות, ב-15.1.10, [נעצר גם מנכ"ל האגודה לזכויות האזרח, חגי אלעד](#). בשני הליכים לשחרור ממעצר התקבלו החלטות לשחרור העצורים ללא תנאים, ונמתחה ביקורת קשה על התנהלות המשטרה. השופטים שדנו [במעצרי השווא](#) של מפגיני שיח ג'ראח הדגישו את חשיבות ההגנה על זכויות היסוד למחאה ולהפגנה, וקבעו ברורות, כי משמרות המחאה לא היו טעונות רישיון.

יש לציין כי כל עוד הפגנות המחאה על פינוי תושבי שיח ג'ראח מתקיימות במרכז ירושלים, המשטרה מאפשרת את קיומן, ממלאת את תפקידה ומגינה על המפגינים. כך למשל דיווחה נציגת האגודה לזכויות האזרח, שנכחה כמשקיפה באחת ההפגנות, כי בשלב מסוים התפתחה ההפגנה לצעדה ספונטנית, והמשטרה אפשרה את קיומה ואבטחה אותה, על אף שבאופן עקרוני קיום צעדה דורש רישיון מיוחד. אולם נראה כי הגישה משתנה כשההפגנה מתקיימת בעיר המזרחית.

את התוקפנות שמאפיינת את פעילות המשטרה בשיח ג'ראח אפשר לראות [בסרטון זה](#), שצילמו פעילים המשתתפים בהפגנות. מדיניות זו היא [פגיעה מתמשכת](#) בזכות לחופש הביטוי וההפגנה ויחד איתה – לנוכח האלימות הרבה ומעצרי השווא – גם פגיעה בזכותם של המפגינים לשלמות הגוף ובזכותם לחירות ולהליך הוגן. במקרה אחר, בחודש אוקטובר, נקלטו במצלמות הטלוויזיה

מספר שוטרי מג"ב כשהם [מיידים אבנים](#) לעבר מפגינים פלסטינים בסילוואן. כך, במקום שיהיו השוטרים מי שאמונים על החוק והסדר, הפכו הם עצמם למפרי חוק.

מקרה אחר של מעצר מפגינים ללא עילה מוצדקת אירע במאי השנה, כאשר נעמי אופן ואיילת הכהן, תושבות יצהר שבעליהן הורחקו בצו מינהלי מהגדה, [נעצרו](#) יחד עם ילדיהן בעת שחילקו לעוברים ושבים כרוזים בגנות הרחקת הבעלים. עוד מקרה היה באוקטובר השנה, כאשר [עוכבה](#) חיה נח, יו"ר פורום דו-קיום בנגב, בעת שבאה להביע הזדהות עם תושבי הכפר הבלתי-מוכר אל-עראקיב, שנהרס על-ידי המשטרה. נח הובלה לתחנת המשטרה כשידיה אזוקות מאחורי הגב. בפניית האגודה אל מפכ"ל המשטרה מובאת עדותה של מיכל רותם, פעילת שטח של הפורום, שעמדה לצדה של גב' נח: "חיה הייתה בשוק מהעיכוב, היא חזרה ואמרה 'אבל לא עשיתי שום דבר רע'. שוטרת נעמדה לידה ואז, תוך שניות, הגיעו עוד שוטרים והקיפו אותה. הם לקחו לה את הידיים מאחורי הגב תוך שהם מעוותים לה את הצורה והטיחו אותה לאדמה עם הפרצוף למטה. כשהיא שכבה הם המשיכו למשוך בידיה לאחור... הכל קרה מאוד מהר... אחרי אולי דקה או שתיים הם הרימו אותה וגררו אותה מהמקום כשהיא צורחת מכאבים וממרתת בבכי... עמדתי ממש קרוב. זאת הייתה התנהלות ברוטלית כלפי אשה מבוגרת שלא איימה על אף אחד."

האלימות המשטרתית בהפגנות [נדונה באוגוסט השנה בוועדת הפנים של הכנסת](#), בעקבות תלונות שהגישו חרדים. בפני הוועדה הוצג סרטון המתעד אלימות נגד מפגינים חרדים, שמחו על חפירות ארכיאולוגיות הנערכות ביפו, וזאת לכאורה ללא כל פרובוקציה מצד המפגינים. לנוכח העדויות ביקשו חברי הוועדה מהמשטרה "לרסן עצמה", ודרשו לקבל ממח"ש נתונים לגבי תוצאות חקירת התלונות שהוגשו.

3. אחרי ההפגנה: נקיטת צעדים נגד מפגינים

סוף ההפגנה לא מפשר בהכרח את סוף ההתעמרות במפגינים. נגד מפגינים רבים, המממשים כאמור את זכותם היסודית לחופש הביטוי, ננקטים הליכים פליליים, או במקרים של סטודנטים – הליכים משמעתיים. תופעה זו חמורה במיוחד כיוון שמעבר לפגיעה במפגינים הספציפיים, היא גם מעבירה מסר מרתיע לאזרחים אחרים, שחפצים לממש את זכותם להפגין, כי אולי מוטב שלא יעשו כן.

כך, ביוני 2010 עצרה המשטרה צעיר תושב תל-אביב שהפגין נגד אירועי המשט לעזה, [והאשימה](#) אותו בתקיפת שוטר. סרטון וידאו שצולם בהפגנה העלה שאלות לגבי גרסת המשטרה, אולם שופטת בית משפט השלום סירבה לצפות בו, הסתפקה בעדות השוטרים, והורתה להשאיר את המפגין במעצר. הוא שוחרר למעצר בית רק לאחר שפרקליטו ערער לבית המשפט המחוזי, אך במשטרה עדיין מתכוונים להגיש נגדו כתב אישום.

לאחרונה פסק בית משפט השלום בבאר-שבע פיצויים בסך 12,838 ש"ח למפגין שזוכה לאחר שנעצר בינואר 2009 במהלך משמרת מחאה חוקית נגד מבצע עופרת יצוקה. המפגין רן צורף, סטודנט באוניברסיטת באר-שבע, יוצג על-ידי האגודה לזכויות האזרח. מתוך סכום הפיצויים כולו נקבע סך תקדימי של 10,000 ש"ח כפיצוי בגין פגיעת המשטרה והפרקליטות בחופש הביטוי וההפגנה. רן צורף וסטודנטית אחרת, נועה סלור, [הועמדו לדין משמעתי על-ידי אוניברסיטת בן-גוריון](#).

[גוריון](#), ובספטמבר 2010 נפסק להם עונש של נזיפה והרחקה על-תנאי למשך סמסטר. סטודנט אחר, טל בהרב, [הועמד לדין משמעתי](#) לאחר שהיה שותף לארגון הפגנות למען עובדות הניקיון באוניברסיטה.

במקביל לאירועים הללו, [אישרה](#) הכנסת בינואר השנה את [החוק](#) לחנינת אלה מבין מתנגדי ההתנתקות שנגדם ננקטו הליכים פליליים. חקיקה המקלה עם מי שמימשו את זכותם למחאה פוליטית היא צעד מבורך, אלא שצעד כזה לא יכול להינקט רק כלפי קבוצת מפגינים מסוימת.¹ יש להבטיח כי המשטרה [תקפיד על זכותם](#) של כלל האזרחים במדינה להפגין, להתבטא ולמחות, מתוך הפנמה אמיתית של חשיבות חופש הביטוי והמחאה בחברה דמוקרטית, ושל תפקידה בהגנה על זכות זו.

דיכוי הפגנות בשטחים הכבושים

בשטחים הכבושים, כל הפגנה נתפסת על-ידי כוחות צה"ל כהפרת סדר בלתי חוקית, גם כשמדובר במחאה שאינה אלימה. המשתתפים בהפגנות נתקלים ביחס אלים ולא סובלני מצד כוחות הביטחון. שימוש מופרז בכוח במהלך הפגנות בשטחים, המלווה בהרוגים ובפצועים, הפך לדבר שבשגרה.

כך, כוחות הביטחון פועלים בצורה אגרסיבית לפיזורן ולדיכוין של ההפגנות המתקיימות מזה כשש שנים [בבילעין ובנעלן](#) נגד תוואי גדר ההפרדה העובר באדמות הכפרים. פעמים רבות הדבר נעשה תוך שימוש בכוח מופרז, בירי מסיבי וחסר הבחנה של כדורי מתכת מצופי גומי, בזריקת רימוני הלם ובאמצעים אלימים אחרים, שכבר גבו קורבנות בגוף ובנפש. בספטמבר השנה אף התברר כי צה"ל מפזר את ההפגנות תוך ירי [קליעי מתכת](#), שנאסרו לשימוש על-ידי הפרקליט הצבאי הראשי.

בשנה וחצי האחרונות חלה הסלמה בניסיונות של כוחות הביטחון לדכא את המחאה בבילעין, בין השאר, באמצעות [גל מעצרים](#) חסר תקדים של תושבים מהכפר. בחינת המעצרים מלמדת כי אין מדובר בפעולות "רגילות" של אכיפת חוק, אלא בפעולות יזומות, שכל כוונתן היא לדכא את המחאה העממית הלגיטימית המתקיימת בכפר. כך, גם כשהשופטים בבתי המשפט הצבאיים מורים על שחרור העצורים בערבות – לאחר שהעדויות והראיות התבררו כחלשות מדי – סכומי הערבות הם כה גבוהים עד שמשפחות העצורים אינן יכולות לעמוד בתשלום, והעצורים נותרים בכלא.

בקרב העצורים הרבים נמצאים לא רק נערים החשודים ביידוי אבנים, כי אם גם נציגים של ההנהגה המקומית המעורבת בארגון המחאה. הבכיר מביניהם הוא יו"ר הוועדה העממית של בילעין, [עבדאללה אבו רחמה](#). אף שאבו רחמה, פעיל מוכר בזכות המחאה הלא-אלימה, זוכה מאישומים של זריקת אבנים ואחזקת אמל"ח, [הרשיע](#) אותו בית המשפט הצבאי בהסתה ליידוי

¹ נגד החוק [הוגשה עתירה לבג"ץ](#), בטענה כי הוא אינו שוויוני.

אבנים ובארגון הפגנות בלתי חוקיות ו**גזר** עליו 12 חודשי מאסר. [על פי ארגון בצלם](#), אבו רחמה הורשע על בסיס עדויות קטינים, שאמינותן מוטלת בספק.

מרבית הדיווחים בכלי התקשורת בישראל על ההפגנות בבילעין ובנעלין מתמצים בתיאור לקוני, כשהתייחסות לאירועים היא כאל הפרת סדר אלימה ובלתי חוקית, ומבלי לציין את [הרקע להפגנות](#). כך נבנית עבור אזרחי ישראל תמונת עולם שטחית וחלקית, הרואה בהפגנות הללו התגרות אלימה ונמנעת מלהדגיש את חשיבות הזכות לביטוי ולמחאה. מובן מאליו שחופש ההפגנה והמחאה איננו כולל זכות לזריקת אבנים או לגילויי אלימות אחרים. בהקשר זה חשוב לציין כי על אף שבפועל אכן נזרקות אבנים בחלק מההפגנות, הרי שהיוזמה להפגנות בבילעין מבוססת על מודל של מחאה לא-אלימה.²

האלימות כלפי מפגינים בשטחים לא עוצרת רק בבילעין ובנעלין; באין-ספור אירועי מחאה ברחבי השטחים נרשמו בשנים האחרונות דיווחים על נפגעים מקרב המפגינים. להלן מדגם חלקי מתוך עשרות אירועים: במאי השנה, במהלך הפגנה שהתקיימה ליד מחסום קלנדיה נגד המצור על עזה, [איבדה](#) אמילי הנוחוביץ, יהודייה אמריקאית, את עינה השמאלית לאחר שרימון גז שנורה על-ידי שוטרי מג"ב פגע בפניה. משרד הביטחון סירב לממן את עלויות הטיפולים שנאלצה הנוחוביץ לעבור, ולאחרונה אף נודע כי המשטרה [החליטה לא להעמיד לדין](#) את שוטרי מג"ב שהיו מעורבים באירוע. בחודש אוגוסט, במהלך פיזור הפגנה נגד גדר ההפרדה בכפר אל-מעסרה, [נפצע](#) מפגין ישראלי באורח בינוני ואילו מפגין אמריקאי נפגע באורח קל מפגיעת כדור גומי. באירוע אחר, בחודש אוקטובר, [נפגע](#) אחד המפגינים בחזהו מכדורי גומי במהלך עימות עם כוחות הביטחון בכפר נבי סלאח שבאזור רמאללה. הפלסטינים במקום טענו כי לעבר המשתתפים במחאה נפתחה אש חיה, אולם בצה"ל ובמשטרה מכחישים זאת. עוד שלושה מפגינים נפצעו במהלך פיזור ההפגנה. האירועים הללו הגיעו עד כדי גיחוך, כשתהלוכה לציון היום הבינלאומי לאי-אלימות בכפר אל-מעסרה – שכללה גם מופע ליצנות – [פוזרה](#) על-ידי חיילי צה"ל בירי רימוני גז, כפי שניתן לראות גם [בסרטון](#).

דיכוי חופש ההפגנה והמחאה בשטחים הכבושים לא נעלם מעיניהם של ארגוני זכויות אדם ושל הקהילה הבינלאומית. בחודש ינואר שלח ארגון אמנסטי אינטרנשיונל [מכתב](#) לשר הביטחון אהוד ברק ובו דרישה לשחרר שלושה פעילי זכויות אדם פלסטינים. לפי המכתב, במשך שבועות ארוכים הוחזקו הפעילים במעצר בישראל מבלי שהוגש נגדם כתב אישום. בעקבות שורה של מקרים שבהם כתבים וצלמים זרים נפגעו מירי כוחות הביטחון, [פרסם איגוד העיתונאים הזרים בישראל הודעה ביולי 2010](#), ולפיה הוחמרו בשנה האחרונה תנאי עבודתם של הכתבים הזרים בארץ. בחודש ספטמבר, לנוכח הרשתות של אבו רחמה, [פרסמה](#) שרת החוץ של האיחוד האירופי, קתרין אשטון, הודעה ובה נכתב כי האיחוד "מודאג מאוד מכך שהרשתות נועדה למנוע ממנו ומפלסטינים אחרים מלנצל את זכותם הלגיטימית למחאה נגד גדר ההפרדה באופן בלתי אלימים". חודש לאחר מכן [יצאה](#) גם נציבת זכויות האדם באו"ם, נאבי פילי, נגד האלימות של כוחות הביטחון בדיכוי מפגינים בשטחים, וציינה את פציעתם ומעצרם של פעילים המפגינים נגד הגדר.

² לעניין זה ראו למשל את דיווחו של ג'ימי קרטרי בבלוג ה-Elders: [עברית](#), [ערבית](#), [אנגלית](#).

הגבלת חופש העיתונות

עיתונות חופשית, שנחשבת לכלב השמירה של הדמוקרטיה, היא תנאי הכרחי לקיום דיון ציבורי פתוח ולביקורת על מעשי השלטון ורשויות המדינה. מנגד, הגבלות על חופש העיתונות הן מאפיין מובהק של משטרים טוטליטריים וכאניים. בשנתיים האחרונות אנו עדים לפגיעה בחופש העיתונות בישראל, המתבטאת בין השאר, בהוצאת צווי איסור פרסום, בהגבלת עבודתם של עיתונאים וביצירת אווירה מאיימת, שבמסגרתה נתפסים אנשי תקשורת כמי שפוגעים באינטרסים של המדינה – בעיקר אינטרסים ביטחוניים.

1. צווי איסור פרסום

צווי איסור פרסום הם כלי בידי רשויות האכיפה, שאמור לסייע להן למנוע חשיפת מידע העלול לפגוע בחקירות רגישות או בביטחון המדינה. כמו בכל אמצעי אחר המגביל את חופש הביטוי והעיתונות ואת זכותו של הציבור לדעת, גם בצווי איסור פרסום יש לעשות שימוש מצומצם ככל האפשר. חופש המידע ועקרון הפומביות הם מושכלות יסוד בשיטת משפט של מדינה דמוקרטית. מטרתם להבטיח שעל כל הליך משפטי יחולו חובות של שקיפות, פתיחות ואפשרות לביקורת ציבורית. החשכת המסך מעל הליכים משפטיים, בין השאר באמצעות צווי איסור פרסום, היא פתח לשרירות שלטונית ולפגיעה בזכויות חשודים ונאשמים.

המקרה הבולט ביותר בשנה האחרונה שבו הוצא צו איסור פרסום על מעצר היה בפרשת [ענת קם](#). קם שהתה מספר חודשים במעצר בית, כשעל הפרשה כולה הוטל צו איסור פרסום גורף. רק לאחר שדבר הפרשה החל [לדלוף](#) – בעיקר באינטרנט ובפרסומים בחו"ל – ובעקבות [פניות לבית המשפט](#), הוסר לבסוף צו איסור הפרסום.

מצב שבו אזרחית נתונה במשך תקופה ארוכה במעצר בית – ותהיה הסיבה לכך אשר תהיה – מבלי שהדבר יובא לידיעת הציבור, הוא מדאיג וחמור, ו**מתאים יותר לשלטון טוטליטרי** מאשר למדינה דמוקרטית. איסור הפרסום מונע אפשרות של ביקורת ציבורית אפקטיבית על המעצר, וזכותה של הנאשמת להליך הוגן נפגעת בצורה קשה.

מקרה אחר אירע במאי השנה בפרשת [מעצרים](#) של אמיר מחיול וד"ר עומר סעיד – שניהם פעילי ציבור ערביים. גם כאן, עם מעצרים, ולבקשת השב"כ ומשטרת ישראל, הוציא בית המשפט צו איסור פרסום גורף על פרטי הפרשה, לרבות עצם המעצר. [ארגון עדאלה והאגודה לזכויות האזרח](#), וכן עיתונאים, פנו לבית המשפט בבקשה להסיר את הצו. לאחר מספר ימים הותר לפרסם את דבר מעצרים של השניים.

אם על שתי הפרשות שצוינו עוד ניתן בכלל לדבר, כיוון שצו איסור הפרסום הוסר לבסוף, הרי שעל הפרשה שזכתה לכינוי "מיסטר X" לא ניתן לומר דבר. ביוני 2010 פורסמה באתר [ynet ידיעה](#), ועל פיה בכלא איילון כלוא גבר, מבלי שאיש – לרבות אנשי שירות בתי הסוהר – יודע מי הוא. הידיעה הוסרה במהירות מן האתר. בעקבות זאת פנתה האגודה לזכויות האזרח ליועץ המשפטי לממשלה, עו"ד יהודה וינשטיין, בדרישה לבדוק את פרטי הפרשה, ואם אכן מדובר במעצר או במאסר של

אדם, המתנהלים במחשכים – להסיר מעליהם את צו איסור הפרסום. נוסף על כך דרשה האגודה מהיועץ המשפטי לממשלה להבטיח, כי האסיר אינו מוחזק בבידוד מוחלט או בתנאים שיש בהם הפרה של זכויותיו.

"מעצרים ומשפטים חשאיים אינם קבילים במדינה דמוקרטית חופשית", נכתב בפניית האגודה, "הם מאיימים באופן ממשי על שלטון החוק ופוגעים באופן עמוק באמון הציבור במערכת המשפט [...] הדעת אינה סובלת, כי במדינה דמוקרטית הרשויות תוכלנה לעצור אנשים בסודיות מוחלטת ולהעלים אותם מהעין הציבורית – מבלי שהציבור אף ידע כי בוצע מעצר". בתשובת לשכת היועץ המשפטי לממשלה נמסר לאגודה כי צו איסור הפרסום חיוני כדי למנוע פגיעה בביטחון המדינה, וכי במסגרת הפרשה נשמרות זכויות הפרט כפי שמחייב החוק.

במאי 2010 פורסם כי [חבר הכנסת נחמן שי \(קדימה\) יזם הצעת חוק](#), ולפיה צווי איסור פרסום יוצאו לשבוע בלבד. על פי הצעת החוק ניתן יהיה להאריך את תוקף הצווים בשבועיים לכל היותר בכל פעם. יש לקוות שהצעה זו, או דומה לה, אכן תעבור בכנסת, וכי השימוש בצווי איסור פרסום יצומצם עד למינימום ההכרחי.

2. פגיעות נוספות בחופש העיתונות

הגבלת זכותו של הציבור לדעת מסיבות של תדמית המדינה בעולם היא פגיעה בדמוקרטיה. בתקופת אירועי המשט לעזה בחודש מאי 2010 הודיע צה"ל כי ייצור [מיסוך אלקטרוני](#) באזור הספינות כדי למנוע דיווחים מהן אל רשתות התקשורת בעולם, וזאת מטעמים הסברתיים. גם במהלך ההשתלטות על הספינות נמשכה הפגיעה בחופש העיתונות. כך, [לטענת](#) עוזר מזכ"ל האו"ם לעניינים פוליטיים, החרים צה"ל את כל החומר המוקלט והמצולם של העיתונאים ששהו על הספינות. מספר חודשים לאחר מכן [החרים](#) הצבא מאלי אושרוב, העיתונאי הישראלי היחיד ששהה על סיפון [סירת המחאה "איירין"](#) שביקשה להגיע לעזה, את הציוד ששימש אותו לתיעוד המסע – לרבות מצלמות, מיקרופון וטלפון נייד.

בחודשים האחרונים פרסמו מספר עיתונאים ואנשי תקשורת טענות על איומים או על צעדים שננקטו נגדם, גם במקרים שאינם נוגעים לעניינים ביטחוניים. כך [טען](#) העיתונאי קלמן ליבסקינד כי הצבא מתנכל לו בשל תחקירים שפרסם על האלוף והרמטכ"ל המיועד יואב גלנט; מנכ"ל חדשות ערוץ 10, ראודור בנוימן, [סיפר](#) כי ניצב משנה במשטרה איים עליו ועל עובדי החברה כדי למנוע פרסום של סדרת כתבות בלתי-מחמיאות על אלימות של שוטרים כלפיי אזרחים; כתב וצלם של אתר "בחדרי חרדים" [דיווח](#) כי נעצר בעודו ממלא את תפקידו ומצלם הפגנה שהתקיימה ביפו נגד חפירות המתבצעות במקום; עיתונאים שסיקרו את הפגנות החרדים באשקלון [הורחקו](#), ובמקרה אחד אף [עוכב](#) לחקירה צלם שסיקר את אותן ההפגנות.

אווירה זו מתבטאת גם ב[תיקון לחוק](#) העונשין שמקדם ח"כ עתניאל שנלר (קדימה), אשר נועד להטיל עונשים כבדים על עיתונאים שיקבלו מידע סודי ולא ימסרו אותו לרשויות, וכן על מקורותיהם של העיתונאים. הצעה דרקונית זו, שנוגדת לחלוטין את חופש העיתונות המקובל במדינה דמוקרטית, מבקשת להרתיע עיתונאים מלעשות את מלאכתם והופכת כל עיתונאי חוקר לעבריין בפוטנציה.

היחס האמור כלפי העיתונות והעיתונאים הביא בחודש אוקטובר את מועצת העיתונות [להתכנס](#) לדיון מיוחד בנושא. במקביל [שלחה](#) אגודת העיתונאים בתל אביב מכתב למפכ"ל המשטרה, רב ניצב דודי כהן, ולשר לביטחון פנים יצחק אהרונוביץ', ובו היא טוענת כי המשטרה "מהלכת אימים" על עיתונאי ישראל. בין השאר מוזכרים במכתב האזנות סתר לעיתונאים, אכיפה מוגזמת של צווי איסור פרסום ונקיטת שיטות של הפחדה ואיומים. "המשטרה", נאמר שם, "מובילה למצב בו עיתונאי ישראל שרויים באי-ודאות, בחששות ובתחושה שידיהם – ידי שומרי הדמוקרטיה – כבולות".

הפגיעה הנמשכת בחירות התקשורתית בישראל מקבלת אישור גם במדדים בינלאומיים הבוחנים את חופש העיתונות במדינות השונות. כך, הארגון האמריקאי Freedom House, שפועל לשמירה על חופש העיתונות בעולם, [הוריד בשנה שעברה](#) את דירוג חופש העיתונות בישראל ל"חופשי במידה חלקית" – וזאת בפעם הראשונה מאז החל הדירוג להתבצע בשנת 1980. זאת בעקבות ההגבלות על הסיקור התקשורתי בעזה לפני מבצע עופרת יצוקה ובמהלכו. [בדוח שפורסם השנה](#) (ומתייחס ל-2009) חזרה אמנם ישראל לסטטוס של עיתונות "חופשית", אך הארגון מציין כי "הגבלות מסוימות של חופש העיתונות, בעיקר אלה הנוגעות לחופש התנועה ולצנזורה צבאית, נותרו במקומן".

גם במדד חופש העיתונות של ארגון ["עיתונאים ללא גבולות"](#) רשמה ישראל ב-2009 צניחה חמורה אל המקום ה-93 בעולם – ירידה של 47 מקומות. ב-2010 חלה אמנם עלייה מתונה בדירוג של ישראל – אל המקום ה-86 – אך עדיין מדובר במיקום עלוב, כשמדינות רבות, ובהן כאלה שאינן דמוקרטיות, עדיין מקדימות אותה. באתר "העין השביעית" [מסכמים את הדוח](#): "שנת 2010 לא הייתה פטורה מהפרות חופש העיתונאות מצד הצבא הישראלי, כותב הארגון, 'כפי שעולה מהמקרים של העיתונאים הזרים שנעצרו במשט של מאי 2010, או העיתונאים הפלסטינים המהווים מטרה תדירה של כדורי חיילי צה"ל, או ההתנגשות על גבול לבנון בחודש אוגוסט האחרון, במהלכה נהרג עיתונאי לבנוני'. יחד עם זאת, הארגון מדגיש את הפער בין חומרת המקרים הללו ובין הפגיעה האנושה שספג חופש העיתונות באזור שנה קודם לכן, במהלך מבצע עופרת יצוקה".

הצרת צעדיהם של פעילים פוליטיים

במדינה דמוקרטית כל אדם זכאי להשתתף בפעילות פוליטית, חברתית וקהילתית כראות עיניו. להשתתפות פוליטית, כפעולה המכוונת להשפיע על קבלת ההחלטות הדמוקרטית, יש חשיבות רבה במשטר דמוקרטי. גם אם מרבית ההכרעות בדבר דרכה של המדינה מתקבלות על-ידי נציגי העם שנבחרו בבחירות, עדיין דורשת הדמוקרטיה שאזרח יהיה אקטיבי וישתתף בשיח הציבורי במדינה – אם במסגרת פעילות בקמפיינים של בחירות, אם בתנועות חברתיות חוץ-פרלמנטריות או בקבוצות אד-הוק.

כשאינן לכוחות הביטחון כל עילה חוקית או משפטית להגביל את צעדיהם של פעילים פוליטיים, הם משתמשים ב"[שיחות](#)", אזהרות, איומים, עיכובים ושאר הטרדות. [שימוש פסול](#) זה בכוח

ובסמכות, [שמזכיר כוחות ביטחון במשטרים טוטליטריים](#), נועד להעביר לפעילים מסר ברור, גם אם לא תמיד הוא נאמר במפורש, ולפיו הפעילות שהם מעורבים בה הופכת אותם ל"מסומנים" בעיני השלטון וכי מוטב שיחדלו ממנה.

דוגמאות לא חסרות. בשנים האחרונות זומנו [תושבים בירושלים המזרחית](#) לשיחות "אזהרה" במשטרה, שנועדו לגרום להם לחדול מהשתתפות במחאה ובפעילות קהילתית או פוליטית, כמו גם לדלות מהם מידע על פעילות פוליטית של אחרים. גם [באום אלפחם](#), על רקע מצעד פעילי הימין שעמד להתקיים בעיר, זומנו תושבים מקומיים לתחנת המשטרה והוזהרו מפני השתתפות בהפגנות נגד התהלוכה. גורמים במשטרה אישרו את קיום שיחות האזהרה האלה, אך הדגישו כי מטרת השיחות הייתה "לבקש" מהתושבים לנהוג באיפוק – כאילו היה זימון אזרח ל"שיחה" במשטרה דבר לגיטימי במדינה חופשית.

במקרה אחר, זומן [יונתן שפירא](#), שריסס כתובות גרפיטי בגנות הכיבוש על קיר מבנה בגטו ורשה, ל"תשאול" בשב"כ. את מה שהתרחש בחדר החקירות תיעד שפירא בעמוד שהעלה [בפייסבוק](#). אין ספק שמעשיו של שפירא לא מקובלים, בלשון המעטה, על חלק גדול מהציבור הישראלי, אולם עובדה זו אין בה די כדי להפוך אותו ליעד לחקירה בשב"כ. כפי ש**ציינה** עו"ד לילה מרגלית מהאגודה לזכויות האזרח: "חייבים להבין שבמדינה דמוקרטית, אדם אינו מוזמן לשיחה עם שירותי הביטחון בשל השתתפות במחאה פוליטית. אם הוא עבר על החוק יש לזמנו לחקירה במשטרה, ובמקרים מתאימים – לנקוט נגדו צעדים."

ועוד: בסוף 2009 זומן לחקירה – ככל הנראה בשב"כ – וגייה סידאווי, פעיל בתנועת "התחברות-תראבוט: תנועה יהודית-ערבית לשינוי חברתי ופוליטי". [נסיבות החקירה ואופן ניהולה](#) מצביעים בבירור על מטרתה הפסולה: להראות למר סידאווי כי "שמים עליו עין" ולהרתיע אותו ממעורבות חברתית ופוליטית. גם פעיל הימין אלעד מאיר טען כי בני משפחתו [קיבלו שיחות טלפון מאיימות](#) מן השב"כ בשל פעילותו הפוליטית.

אין כניסה למותחי ביקורת

ההתנכלות לפעילים במטרה למנוע ביקורת על השלטון לא נעצרת באזרחים ישראליים. השנה מנעה ישראל כניסתם של מספר פעילים ביקורתיים מחו"ל, על אף שברור כי אינם חשודים בפעילות בלתי לגיטימית או עבריינית. בכך, ישראל פוגעת בראש ובראשונה בזכויות אזרחיה – להיות חשופים לדעות מסוימות. סינון מבקרים על פי הדעות שלהם מניח באופן פסול התאמה בין "המדינה" לבין עמדות השלטון, באופן המזכיר משטר טוטליטרי, ופוגע באזרחים המחזיקים בדעות אחרות. מדינה דמוקרטית, שחופש הביטוי הוא נר לרגליה, לא מסתגרת בפני ביקורת או רעיונות שאינם נוחים, אלא מתמודדת עמם באמצעות דיון ציבורי. מדינה דמוקרטית לא מונעת כניסת אזרחים רק משום שדעותיהם אינן מקובלות על הממשלה המכהנת, ולא מתיימרת לקבוע עבור האזרחים ובשם אילו דעות לגיטימיות ואילו – אינן לגיטימיות.

המקרה המפורסם ביותר השנה אירע במאי, כשפקידי משרד הפנים בגשר אלנבי [מנעו מפרופסור נועם חומסקי](#), שהיה בדרכו להרצאה באוניברסיטת ביר-זית, להיכנס לישראל. חומסקי, אזרח אמריקאי בן 81, הוא מהוגי הדעות החשובים והמשפיעים ביותר בעולם, שידוע בעמדותיו הביקורתיות כלפי מדיניות ישראל. לדברי חומסקי, הוא נשאל במעבר הגבול מדוע הוא מרצה רק בביר-זית ולא באוניברסיטה ישראלית, ונאמר לו כי [ממשלת ישראל "לא אוהבת" את העמדות שלו](#).

שבועות אחדים לפני כן [גורש בחזרה לארצו איוואן פראדו](#), ליצן ספרדי שביקש להופיע בפני ילדים בגדה המערבית, לאחר חקירה ממושכת שעבר אצל אנשי שבי"כ ומשרד הפנים בנמל התעופה בן גוריון. לטענת החוקרים, פראדו חשוד בקשרים עם ארגוני טרור. אשת ציבור נוספת שזכתה ליחס משפיל הייתה האירית מיירייד מגווייר, כלת פרס נובל לשלום ומבקרת בולטת של מדיניות ישראל בשטחים, [שכניסתה למדינה לא אושרה](#) בעקבות השתתפותה במשט לעזה. לבסוף, באוקטובר, הושפלה החוקרת האמריקאית פרופסור התיר ברדשאו לפני שעלתה על טיסת אל על לישראל משדה התעופה של לוטון, אנגליה. ברדשאו, שבעבר ביקרה לא פעם בישראל והייתה בדרכה לכינוס מדעי בארץ, אולצה לעבור בדיקה גופנית מקיפה ותשאול ממושך. כעבור יום התגלתה הסיבה (האבסורדית) להשפלה: ברדשאו [זוהתה בטעות כפעילת זכויות אמריקאית](#) בעלת שם זהה – כאילו היותה של אישה פעילת זכויות אדם הופכת אותה אוטומטית לסכנה פוטנציאלית.

דה-לגיטימציה לארגונים ולפעילים למען זכויות אדם ושינוי חברתי

דמוקרטיה בריאה ומתפקדת מתאפיינת גם ביכולתה להתמודד עם ביקורת – פנימית כחיצונית – ולשמוע, גם אם לא לקבל, דעות שונות מאלה שמכתיבות את הטון בזמן נתון. בתוך כך נודעת חשיבות רבה לפעילותם של ארגונים לשינוי חברתי ושל ארגוני זכויות אדם, המותחים ביקורת על התנהלות הרשויות.

כבר [בשנה שעברה](#) ראינו עלייה ניכרת בהתנכלות מצד נציגי הממסד לארגונים ולפעיליהם בישראל. בין השאר, היינו עדים למתקפה מצד דובר צה"ל ומשרד החוץ על פעילותו של ארגון שוברים שתיקה, שמביא עדויות של חיילים על פעילות צה"ל בשטחים הכבושים, עדויות שמערערות על הגירסה הרשמית של הצבא; חקירה משטרתית נגד ארגון פרופיל חדש – תנועה פמיניסטית הפועלת לדה-מיליטריזציה של החברה הישראלית – שהסתיימה בלא כלום; התבטאויות קיצוניות של בעלי תפקידים בכירים בממשלה נגד ארגונים שמסייעים למהגרי עבודה ופליטים; ועוד. אולם אם 2009 הייתה שנה רעה לחופש הביטוי והפעולה של הארגונים, הרי שב-2010 הותר הרסן. ארגונים רבים מצאו את עצמם תחת מתקפה, שכוללת הן התנכלות מצד רשויות השלטון, הן מסע דה-לגיטימציה לעצם פעילותם והן חקיקה שמטרתה להגביל ולדכא את חופש הביטוי והפעילות שלהם.

ארגוני זכויות האדם הם המצפון הערכי של החברה שלנו.³ ביקורת של ארגוני זכויות אדם – גם אם לפעמים קשה וצורבת – [מסייעת](#) לחברה הישראלית לחקור עוולות ולתקן את הדרוש תיקון, והיא תנאי הכרחי לקיומה של חברה דמוקרטית מתפקדת. מדינה דמוקרטית [לא נותנת יד](#) להשתקה מכוונת של הקולות הביקורתיים הפועלים בה, אלא מתמודדת בכנות עם הטעון תיקון. הפגיעה בלגיטימיות ובמרחב הפעולה של הארגונים וטיפול אווירה ציבורית שמעודדת את הפגיעה בהם גם עומדת בסתירה [להכרזת האו"ם בעניין מגיני זכויות אדם](#). ההכרזה, שגם ישראל חתומה עליה, מצהירה, בין השאר, על חובתן של המדינות לכבד את זכויותיהם של אותם פעילים, ולהגן עליהם מפני אלימות, איומים ואפליה שמופעלים נגדם כתוצאה מפעילותם.

בפרק הקודם של הדוח [עסקנו בהרחבה](#) במגמת החקיקה האנטי-דמוקרטית המאפיינת את הכנסת האחרונה, ובתוכה – בהצעות חוק המבקשות לפגוע בחופש הביטוי, בחופש ההתאגדות ובחופש הפעולה הפוליטית. שתיים מהן הופנו ישירות נגד ארגוני זכויות אדם ושינוי חברתי: הצעת החוק של ח"כ זאב אלקין, [בעניין הרחבת חובות הדיווח על מי שנתמך על-ידי ישות מדינית זרה, מבקשת "לסמן" ארגוני זכויות ושינוי חברתי](#), שנתמכים, בין השאר, על-ידי תרומות שמגיעות מחו"ל; [והצעת החוק](#) העוסקת בסגירת עמותות המעורבות בתביעות נגד בכירים ישראלים סותרת את הרעיון הדמוקרטי הבסיסי, ולפיו האזרחים חופשיים לחשוב ככל העולה על רוחם, לרבות לגבי המדיניות הממשלתית או הצבאית, ולפעול בדרכים חוקיות ולא אלימות לשינוי המדיניות שהם מתנגדים לה.

על רקע התנהלות זו, אין פלא שגם ארגוני זכויות אדם בינלאומיים מצאו לנכון להזהיר לאחרונה מפני המתרחש בישראל. בחודש יולי [פרסם](#) ארגון Human Rights Watch הודעה המזהירה מפני הסכנה שצפויה לדמוקרטיה ישראלית, אם יעברו כמה מהצעות החוק האנטי-דמוקרטיות שעלו לדיון בכנסת. בין השאר ציין הארגון כי "התפתחויות אלה באות על רקע הצהרות ופעולות אחרות של גורמים רשמיים שיוצרות אווירה מאיימת יותר ויותר עבור פעילי זכויות האדם בישראל. **ישנם סימנים רבים לכך שהממשלה מחשיבה את הארגונים הלא ממשלתיים עצמם לבעיה, ולא את הבעיות שהם חושפים בתחום זכויות האדם.**" (ההדגשה שלנו). גם ועדת זכויות האדם של הפרלמנט האירופי התייחסה לסוגיה וקיימה ביוני [דיון](#) מיוחד, בעקבות החשש שהצעות החוק והאווירה הציבורית יביאו להגבלתם של ארגוני זכויות אדם בישראל.

הצעות החוק גם לוו בהתבטאויות קשות של חלק מנבחרי הציבור נגד ארגונים ופעילים. נראה כי רבים ממובילי השיח הציבורי שהשתלט על ישראל בשנתיים האחרונות ויתרו מראש על דיון ענייני בביקורת שמציגים חלק מהארגונים, ובחרו להתמקד בהכפשת אותם גופים ובהקעתם כאויבי המדינה וכסכנה לביטחונה.

בסוף חודש ינואר 2010 התפרסמה במעריב [כתבה](#) ש"חשפה", כביכול, את תרומתם של ארגוני זכויות אדם המקבלים מענקים מהקרן החדשה לישראל, ובהם האגודה לזכויות האזרח, לדוח גולדסטון. הכתבה הייתה יריית הפתיחה [בקמפיין השמצה מתוקשר](#) נגד [הקרן החדשה לישראל](#) – גוף שמשקיע בארגונים המקדמים מגוון רחב של תחומים חברתיים. במרכז הקמפיין, שבוסס על [שקרים, רבעי אמיתות ורמיזות אפלות](#), עמדה הטענה שלפיה הקרן תומכת כלכלית בארגונים

³ עוד על תפקידם של ארגוני זכויות אדם ראו במאמרו של יריב מוהר, [מיתוסים ואי הבנות לגבי ארגוני זכויות אדם ותפקידם](#), שפורסם באתר העוקץ.

שמבקרים את מדינת ישראל. הקמפיין התאפיין ב**מתקפה אישית** על יו"ר הקרן, פרופסור נעמי חזן, לרבות הצגתה בשלטי חוצות כשקרן מתנוססת על מצחה.

הבעיה איננה בקמפיין עצמו, שהובל על-ידי גוף לא ממשלתי (עמותת "אם תרצו"). היא מתחילה כשנבחרו ציבור ונציגים של רשויות המדינה הופכים לשותפים פעילים ביצירת אווירה אנטי-דמוקרטית של סימון והחשדה של מי שעמדותיו אינן מיושרות לימין השלטון. כך, חברי כנסת ואישי ציבור בחרו להצטרף למתקפות על הקרן החדשה לישראל בפרט ועל ארגוני זכויות אדם בכלל. בדיון בכנסת על "תחקיר" אם תרצו **אמר** ח"כ זבולון אורלב (הבית היהודי): "מהרסייך ומחריבייך ממש יצאו. הקרן החדשה לישראל מפרנסת את אותם גורמים עוינים למדינה וגורמים לנו נזק בל ישוער שהוא לא פחות גרוע מהאויבים הגרועים ביותר שלנו". ח"כ יוליה שמאלוב-ברקוביץ' (קדימה) התייחסה לארגוני זכויות האדם שהעבירו מידע לוועדת גולדסטון כאל "שונאי ישראל מבית" ו"בוגדים בעם ישראל". **ועדת החוקה של הכנסת החליטה** להקים תת ועדה מיוחדת (שלא הוקמה בסופו של דבר) שתחקור העברת תרומות מארגונים וממשלות זרות לעמותות ישראליות. רב העיר צפת שמואל אליהו, שנודע בהתבטאויותיו הגזעניות, **השווה** את הקרן החדשה לאנשי היודנראט בתקופת השואה.

ההתקפות על ארגוני זכויות האדם, במיוחד מפי חברי כנסת, נמשכו לאורך השנה. בחודש אפריל, בעקבות פרשת ענת קם, **יצאה שורה של חברי כנסת** בהצהרות גורפות כלפי מחנה השמאל ונגד ארגוני זכויות אדם, וספציפית נגד עמותות הנתמכות על-ידי הקרן לישראל חדשה. מדאיגה במיוחד התבטאותו של ח"כ עתניאל שנלר (קדימה) שיצא במפורש נגד זכויות האדם: "בחברה המטיפה לקדושת ערכי חופש המידע וזכויות הפרט, כערכים הגוברים על האינטרסים של המדינה", אמר שנלר, כאילו היו זכויות אלה דבר מגונה, "אל יתפלא איש על פרי הבאושים בחברתנו". חמורה גם **ההודעה לעיתונות** שפרסם משרד החוץ בחודש אוקטובר, על רקע השתתפותו של סגן שר החוץ דני אילון בכנס בנושא דה-לגיטימציה של ישראל, ובה הדברים הבאים מפי אילון: "אויבינו מגייסים רשת סוכנים הפועלים בשם 'פעילי זכויות אדם' על מנת להכפיש את ישראל בעולם".

כך נוצרת מציאות שבה נבחרו ציבור וגורמי הממשל רומסים את כללי המשחק הדמוקרטיים ומובילים את המתקפה על הדמוקרטיה, כשהם מבקשים לבצע דה-לגיטימציה לארגוני חברה אזרחית הפועלים למען זכויות האדם ושינוי חברתי, ואף נוקטים צעדים ממשיים במטרה להצר את צעדיהם. מוסדות השלטון אינם חייבים לקבל את טענות הארגונים או להסכים איתן, אך עליהם להתמודד איתן באופן ענייני ולא לפגוע במי שמעז להשמיען. כאמור, החופש לבקר את השלטון, לפקח על פעילותו ולסייע לאלה הנפגעים ממנו – כל אלה הן דרכי פעולה לגיטימיות בדמוקרטיה, ואף מבטיחות את קיומה ושגשוגה לאורך זמן. מכאן שטיפוח אווירה ציבורית עוינת כלפי אלה העוסקים בהגנה על זכויות האדם, ושימוש בסמכות לשם הצרת פעילותם, חותרים תחת אושיות המשטר הדמוקרטי.

אווירת המתקפה כלפי ארגוני זכויות אדם וכלפי משמיעי ביקורת מחלחלת גם לציבור הרחב, שמפגין חוסר סובלנות בולט כלפי דעות שונות, ונכונות לפגוע בחופש הביטוי של מי שדעתו אינה תואמת את שלו. כך לדוגמה, **בסקר** שנערך בפברואר השנה ציינו 57% מהנסקרים היהודים כי במצב של סכסוך – והרי עד היום ישראל תמיד נמצאה במצב כזה – האינטרס הביטחוני-לאומי

גובר על זכויות האדם. רק 52 אחוז מהנשאלים היהודים התנגדו לטענה ולפיה מי שמבקר את מדיניות החוץ והביטחון של המדינה בחו"ל או באוזני גורמים בינלאומיים הוא בוגד. בסקר אחר, [שפורסם](#) באפריל, ציין רוב מוחלט של הנשאלים (98%) כי חופש הביטוי חשוב לו, אולם כשהתבקשו הנשאלים לפרוט את האמירה הכללית הזו למקרים ספציפיים, השתנו התוצאות לחלוטין. כך למשל, ציינו כמעט 57% מבין הנשאלים היהודים שאין לאפשר לארגוני זכויות אדם ישראלים, החושפים מעשים לא מוסריים של המדינה, לפעול ולפרסם את ממצאיהם. כמחצית מהנסקרים ציינו כי בישראל קיימת מידה גדולה מדי של חופש ביטוי.

השלב הבא: אף אחד לא חסין

אם עד לאחרונה כוון מסע ההשתקה והדה-לגיטימציה נגד ה"חשודים המידיים" – ארגוני שינוי חברתי המזוהים כ"שמאל" – הרי שלאחרונה נראה כי התופעה מתרחבת. כך לדוגמה [השווה](#) ח"כ ישראל חסון (קדימה) את ארגון אדם טבע ודין, העוסק בהגנה על הסביבה, לארגון החיזבאללה. הסיבה: הארגון העניק לחסון דירוג נמוך במדד הח"כים ה"ירוקים" שהוא מפרסם; ח"כ מיכאל בן ארי [הגיש תביעת דיבה](#) נגד שדולת הנשים ונגד שלוש מנשות הצוות שלה, בשל ביקורת שמתחו על נאום שנשא במליאת הכנסת; והארגונים האזרחיים שנאבקים למען חלוקה צודקת של רווחי תגליות הגז בחופי ישראל [גילו](#) שפעילותם היא לא פחות מאשר "פגיעה בביטחון המדינה", כך לפחות לדעת "הפורום למען ארץ ישראל", שפרסם שלטי חוצות ענקיים עם מסר זה.

דוגמאות אלה מעידות על כך שהפגיעה בדמוקרטיה שתוארה בדוח זה לא נעצרת בקבוצה מסוימת. נהפוך הוא – אווירת ההשתקה והזלזול בחירויות הפרט מכרסמת את יסודות הדמוקרטיה כולה. חוסר הסובלנות והעדר היכולת להכיל ביקורת הופכים למצב קיומי של החברה בישראל, וכל אחת ואחד שמשמיעים עמדה שלא עונה בקנה אחד עם העמדה ה"מקובלת" (אם יש כזו) עלולים למצוא את עצמם ואת חופש הביטוי שלהם תחת איום, כשהם מוקעים כאויבים [וכבוגדים](#).

חופש הביטוי של אמנים

ברוח זו, של התערבות שלטונית בחופש הביטוי של האזרחים, יש לראות גם את תגובת חלק מהח"כים והשרים להודעתם של שחקני תיאטרון מובילים כי יסרבו להופיע בהיכל התרבות החדש שנפתח באריאל. לנוכח הודעת השחקנים [ניסחו](#) חברי הכנסת רונית תירוש (קדימה) ויריב לוין (ליכוד) הצעת חוק, ולפיה תישלל תמיכת המדינה מתיאטראות שמעסיקים אמנים המחרימים הופעות במקום כלשהו על רקע פוליטי. שרת התרבות, לימור לבנת, [אינמה](#) כי תתערב בתכני הצגות התיאטרון, ומאוחר יותר הודיעה כי [תדרוש](#) התחייבות להופיע בכל מקום בארץ כתנאי לתקצוב מוסדות תרבות. עוד פורסם כי לבנת פעלה לשינוי הקריטריונים לתקצוב מוסדות תרבות, באופן הפוגע במימונם של גופים שיסרבו להופיע בשטחי ישראל. ראש הממשלה, בנימין נתניהו, [אמר](#) מצידו כי "הממשלה לא צריכה לממן גורמים המנסים לקדם חרם מבפנים." גם בישראל ביתנו [הודיעו](#) כי יפעלו להפסקת המימון לאמנים החתומים על מכתב החרם. מוקדם יותר

השנה נדחתה [הצעת חוק](#), שביקשה להתנות קבלת מימון ציבורי לסרטים בהצהרת אמונים של יוצרי הסרט "למדינת ישראל, לסמליה, ולערכיה היהודיים והדמוקרטיים."

מרגע שרשויות המדינה מתערבות באמצעות איומים כי ישללו תמיכה ממוסדות מסוימים ויעדיפו גופים שעמדותיהם קרובות יותר לשלהם, מתחילה הפגיעה השלטונית בחופש הביטוי. העובדה שהמדינה משתתפת במימון של יצירה תרבותית לא מקנה לה כוח להתנות זאת בכך שתכני היצירה או עמדות היוצרים יעלו בקנה אחד עם עמדותיו של הרוב השולט באותה העת; כך נוהגים במשטרים אפלים, המדכאים אמנות חופשית ויוצרים אמנות מגויסת, ש"מיישרת קו" עם עמדות השלטון. לאמנים עומדת הזכות להביע את עמדותיהם, גם באמצעות סירוב שלא להופיע בשטחים הכבושים, ולא ניתן לחייבם להופיע שם בניגוד למצפונם או לאיים עליהם כי חלקם בעוגת התקציב יותנה בהצגת עמדות שתואמות לאלה של השלטון.